

Podstawy krytycznego przeglądu literatury (materiały pomocnicze dla seminarzystów)

Krytyczny przegląd literatury przedmiotu to **wstępny etap procedury badawczej** względnie **niezależna forma projektu badawczego** na określony temat. Jest szczególnie przydatny w pracach o charakterze historyczno-porównawczym, których autorzy starają się wykazać podobieństwa, różnice i zależności dotyczące idei, przekonań, poglądów i form działalności w rzeczywistości społecznej. Wiedzie do jasnego przedstawienia i merytorycznego dookreślenia przedmiotu badań oraz pozwala ujawnić słabości kategorii pojęciowych, koncepcji teoretycznych i metodologicznych przedstawionych w analizowanych źródłach, w dalszej perspektywie umożliwiając zaproponowanie ich modyfikacji, poprawek, uzupełnień, względnie sformułowanie problemów, hipotez lub propozycji rozwiązań.

Krytycznego przeglądu literatury przedmiotu dokonuje się w następujących **kontekstach**:

- historyczno-terytorialny (zmiennność w czasie i przestrzeni danych zagadnień i opisujących je kategorii pojęciowych);
- teoretyczny (wskazanie ujęć teoretycznych danych zagadnień i ich interpretacji);
- metodologiczny (wskazanie założeń metodologicznych badań dotyczących danych zagadnień).

Dokonanie wyboru źródeł do analizy należy uzasadnić w odniesieniu do zakładanego celu pracy oraz określić, które z nich mają charakter podstawowy i pomocniczy. Należy również określić i uzasadnić wybór ram czasowych, autorów i języka źródeł do analizy, a więc czy jest to analiza wyczerpująca, czy wybiórcza. Przedmiotem krytycznego przeglądu literatury przedmiotu mogą być następujące **źródła**:

- prace naukowe z różnych dyscyplin (indywidualne i zbiorowe), powstające w ośrodkach akademickich i innych instytucjach zachowujących standardy naukowe (tzn. recenzowane);
- opracowania popularnonaukowe, publicystyczne lub metodyczne, tworzone dla potrzeb instytucji, organizacji, środowisk itp.;
- artykuły w prasie i wydawnictwach masowych o różnym przeznaczeniu i zasięgu;
- inne formy wypowiedzi o różnym przeznaczeniu (np. wywiady, dyskusje, wspomnienia, pamiętniki, fora internetowe, prace artystyczne).

Cele krytycznej analizy literatury przedmiotu przekładające się na problemy badawcze formułowane w pracy mogą być następujące:

- wykazanie społecznej i naukowej istotności danych zagadnień (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Dla kogo ma i może mieć znaczenie podejmowany projekt badawczy?);
- wyznaczenie kontekstu oraz zakresu danych zagadnień dla potrzeb podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Czego dotyczą i w jakich kategoriach są ujmowane zagadnienia określone w temacie pracy?);
- określenie okoliczności występowania podejmowanych zagadnień w literaturze przedmiotu na danym obszarze i w danym czasie oraz zapoznanie z założeniami i wynikami badań zbliżonymi do podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Kto, gdzie, kiedy, dlaczego i w jaki sposób realizował badania na podobny temat?);
- ustalenie teoretycznego i metodologicznego wzorca postępowania, do którego będzie można odnieść wyniki własnego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: W jaki sposób należałoby podejść do danego zagadnienia tak, by wzbogacić dotychczasową dyskusję na jego temat, względnie powtórzyć dotychczasowe badania w nowych warunkach lub w nowym środowisku?);
- wskazanie luk epistemologicznych i możliwości wzbogacenia dotychczasowych ustaleń na dany temat (poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Co nowego wniesie podejmowany projekt badawczy do stanu wiedzy na dany temat?).

Etapy krytycznego przeglądu literatury mogą być następujące:

- sformułowanie i uzasadnienie celu analizy literatury przedmiotu na dany temat (np. cel osobisty,

naukowy, społeczny);

- wyróżnienie podstawowych kategorii pojęciowych (słów kluczowych) związanych z tematem pracy i ustalenie ich definicji obowiązujących w procedurze badawczej;
- przy pomocy słów kluczowych poszukiwanie literatury w katalogach bibliotecznych, elektronicznych bazach publikacji (np. EBSCO, SAMHSA, Science Direct, Scopus, Web of Knowledge itp.), drukowanych opracowaniach bibliograficznych, repozytoriach internetowych i bibliotekach cyfrowych, ze zwróceniem uwagi na czas powstania tekstu, autorów (klasyków, najczęściej cytowanych), charakter tekstu (naukowy, popularnonaukowy itp.);
- wstępna analiza treści wiodąca do klasyfikacji i selekcji źródeł odnalezionych przy pomocy słów kluczowych; ustalenie charakteru danego źródła i wyodrębnienie w nim treści związanych z tematem pracy;
- w poszczególnych źródłach przeprowadzenie szczegółowej analizy tekstu techniką odpowiednią do sformułowanych pytań (problemów) badawczych;
- zestawienie, weryfikacja, typologia i interpretacja treści poszczególnych źródeł odpowiednio do założonych celów pracy i postawionych problemów badawczych;
- określenie trudności napotkanych w trakcie analizy i próba ich wyjaśnienia.

Struktura pracy powstałej w oparciu o powyższe założenia może być następująca:

Wstęp (uzasadnienie wyboru tematu pracy z uwzględnieniem okoliczności osobistych, społecznych i naukowych; określenie celu pracy)

Rozdział 1 - Założenia metodologiczne

- 1.1. Podstawowe kategorie pojęciowe wykorzystane w pracy (definicje słów kluczowych zawartych w temacie pracy i wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)
- 1.2. Problemy badawcze (określenie problemów badawczych - głównego i szczegółowych; problem główny powinien odpowiadać tematowi pracy)
- 1.3. Cele pracy (określenie celów pracy)
- 1.2. Metody i techniki badawcze (charakterystyka metod i technik wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)
- 1.3. Charakterystyka procedury badawczej (szczegółowe przedstawienie kolejnych etapów realizacji projektu badawczego wraz z uzasadnieniem podjętych kroków - m.in.: sposoby poszukiwania, wyboru i charakterystyka źródeł poddanych analizie; przedstawienie sposobów wykorzystania wybranych metod i technik na poszczególnych etapach i trudności napotkane w trakcie realizacji projektu badawczego)

Rozdział 2 - Analiza treści literatury przedmiotu (przedstawienie efektów analizy zgromadzonych źródeł odpowiednio do postawionych problemów badawczych - struktura tego rozdziału zależy od postawionych problemów badawczych i przyjętych technik badawczych)

Rozdział 3 - Podsumowanie i wnioski (w nawiązaniu do założonych celów pracy określenie, które z nich zostały osiągnięte, co z tego wynika oraz kto i w jaki sposób mógłby wykorzystać wyniki zrealizowanego projektu badawczego)

Bibliografia (źródła cytowane)

Spisy (spis tabel; spis ilustracji; spis cytowanych w pracy lub związanych z jej tematem filmów, dzieł plastycznych, stron internetowych)

Literatura przedmiotu (dodatkowe, warte polecenia źródła związane z tematem pracy, lecz nie występujące w przypisach)

Załączniki (np. dodatkowe, wyjątkowe poznawczo i godne przedstawienia w całości dokumenty i ilustracje, do których są odwołania w tekście głównym pracy itp.)

Krytyczny przegląd literatury **to nie tylko analiza treści poszczególnych tekstów, ale także reakcji na nie** zawartych w nowszych źródłach i/lub reakcji określonych środowisk na pojawienie się danego tekstu wyrażanych w sferze publicznej (np. polemik, koreferatów, recenzji, dyskusji, uaktualnień, wypowiedzi w środkach masowego komunikowania). Istotne są więc opinie uczestników dyskusji na dany temat, ich ewentualne zarzuty i propozycje zmian koncepcji, idei, wartości, rozwiązań metodologicznych itp. przedstawionych w tekście będącym przedmiotem reakcji, a także inne okoliczności dyskusji (np. ideologiczne, polityczne, światopoglądowe, instytucjonalne itp.). Od studenta oczekuje się zachowania postawy niezależności umysłowej wobec tekstów i ich autorów, to jest unikania propagowania określonych poglądów i w oparciu o nie dokonywania oceny analizowanych treści. Zadaniem studenta

jest przedstawianie stanu faktycznego zawartego w analizowanej literaturze, a nie napisanie pracy opartej na określonej ideologii. W przypadku poszukiwania wspólnych wątków, charakterystycznych ujęć danych zagadnień nie wystarczy jednorazowe przeczytanie analizowanych źródeł. Dlatego też istotną sprawnością ćwiczoną podczas seminarium jest gromadzenie, przechowywanie i przetwarzanie informacji w postaci cytatów, notatek, abstraktów, fiszek itp.

Wymogi formalne dotyczące formatowania tekstu

- czcionka tekstu głównego: Times New Roman, wielkość 12 punktów
- czcionka przypisów: Times New Roman, wielkość 10 punktów
- odstęp między wierszami (interlinia): 1,5
- numeracja stron: bez strony tytułowej pracy, u dołu strony, pośrodku
- wyrównanie marginesów tekstu głównego i przypisów: do lewej i prawej strony
- przypisy klasyczne, tj. u dołu strony pod tekstem, numerowane każda strona od nowa - według wzoru: Inicjał imienia. Nazwisko, *Tytuł kursywą*. Pełna Nazwa Wydawnictwa, Miejsce wydania i rok, s. numer strony.
- W.Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec Cyganów*. [w:] T. Lewowicki (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s.65.
- P.Pytlakowski, *Kucharze dusz*. [w:] „Polityka”, nr 45/1998, s.7-8.
- nazwy wydawnictw oraz miejsca wydania w pełnym brzmieniu
- adresy stron internetowych opatrzone datą wykorzystania - na przykład: www.grzybowski.ukw.edu.pl (15.01.2020)
- przy wielokrotnym cytowaniu tego samego źródła - oznaczenia polskie typu: cyt. wyd. (źródło już cytowane), Tamże, Tenże - na przykład:
 1. W.Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec Cyganów*. [w:] T.Lewowicki (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s.65.
 2. W.Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka...* cyt. wyd., s.65.
 3. Tamże, s.65.
- oznaczenia braku danych w przypisach: brak wydawnictwa: b.w.; brak miejsca wydania: b.m.
- na końcu pracy wykaz źródeł cytowanych oznaczony jako Bibliografia (w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów i nazw stron internetowych, z numeracją kolejności; krój i wielkość czcionki jak w tekście głównym)
- tytuły źródeł *kursywą*; tytuły (pod)rozdziałów i śródtytuły **pogrubione**
- początek akapitu przy pomocy jednego wciśnięcia klawisza Tab (tabulator).

Wybór literatury

1. Ciczkowski W. (red.), *Prace promocyjne z pedagogiki. skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
2. Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
3. Fatyga B. (red.), *Praktyki badawcze. Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2013.
4. Grzybowski P.P., Sawicki K., *Pisanie prac i sztuka ich prezentacji*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
5. Kostera M. (red.), *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
6. Kuziak M., Rzepczyński S., *Jak pisać?* Wydawnictwo Park Sp. z o.o., Bielsko-Biała 2007.
7. Marciszewski W., *Metody analizy tekstu naukowego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
8. Palka S. (red.), *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.
9. Pieter J., *Czytanie i lektura*. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1960.
10. Pieter J., *Praca naukowa*. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1960.
11. Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.